

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1223565>

Emek Piyasalarında Esneklik ve Bölüşüm: 2019 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması Çerçevesinde Bir İnceleme

Rabihan Yüksel Arabacı *

Öz

Bu çalışmanın amacı, emek piyasasına katılanlar arasında oluşan gelir dağılımını ortaya koyarak, eşitsiz bölüşümün ve alt gelir gruplarının elde ettiği düşük gelir düzeylerinin esneklik uygulamaları ile ilişkisini irdelemektir. Bu amaçla TÜİK 2019 Hanehalkı Gelir ve Yaşam Koşulları Anketinin mikro verileri kullanılarak ücretli/maaşlı, yevmiyeli, işveren ve bağımsız çalışanların emek piyasasında elde ettiği kazançlar ile transfer gelirlerinin dağılımı incelenmiştir. İstihdamda yer alanların yüzde 10'luk dilimlere göre gelirden aldıkları paylar üzerinden eğitim seviyesi, işteki durumu, istihdam biçimi ve meslek grubuna göre farkları ortaya konulmuştur. Ulaşılan bulgular en alt ve en üst gelir grupları arasındaki gelir farkının 16,7 kat olduğunu, alt gelir gruplarında yer alanların ortalama gelirlerinin asgari ücretin altında kaldığını ancak buna rağmen transfer gelirlerinden daha çok üst gelir gruplarının yararlandığını göstermektedir. Sahip oldukları düşük refah düzeyleri nedeniyle yoksulluk riski altında bulunan en alt gelir grubunda, esnek ve/veya kayıt dışı çalışmanın yaygın olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: esneklik, emek piyasası, gelir dağılımı, ücret eşitsizliği, neo-liberalizm

JEL Kodları: J300, J310, E24

Cite this article: Yüksel Arabacı, R. (2023). Emek piyasalarında esneklik ve bölüşüm: 2019 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması çerçevesinde bir inceleme. *International Journal of Social Inquiry*, 16(1), 371–390. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1223565>

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Bursa, Türkiye. E-posta: rabihan@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0110-3127>

Article Information

Received 23 December 2022; Revised 13 January 2023; Accepted 19 January 2023; Available online 30 June 2023

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2023 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Flexibility and Income Distribution in the Labour Market: A Study Within the Scope of Income and Living Conditions Survey-2019

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between the flexibility applications and the unequal distribution and the low income levels low income groups get by exhibiting the income distribution that occurs among the ones that join the labour market. To that end, the earnings of paid employees, casual worker, self-employed and employer are examined by using the micro data of the TURKSAT Household Income and Living Conditions Survey-2019. The differences among the income groups are presented by calculating the distribution among the income groups in accordance with the education level, job status, employment situation and occupational group and the shares they get from the income as per 10% percentile of the ones within employment. The findings indicate that the income difference between the lowest and the highest is 16,7 times and the average income of the low income group is in a level less than the minimum wage but that nevertheless mostly the high income groups benefit from the transfer incomes. It is inferred that flexible and/or informal labour is prevalent in the lowest income group that is under the risk of poverty due to the low level of welfare they have.

Keywords: flexibility, labour market, income distribution, wage inequality, neoliberalizm

JEL Codes: J300, J310, E24

1. Giriş

Politik ve iktisadi tartışma alanında "gelir dağılımı" ve "gelir eşitsizliği" kavramları çokça dile getirilmesine rağmen uygulamada ekonomik performans öne çıkmakta ve gelir dağılımı büyüme, enflasyon, ödemeler dengesi gibi makro göstergelerden çok daha sonra kendine yer bulabilmektedir. Oysaki gelir eşitsizlikleri makro göstergelerden bağımsız değildir ve aralarında karşılıklı bir etkileşim vardır. Atkinson'ın (2015/2018) ifadesiyle "...toplam üretim dağıtımdan etkilenmektedir. Gelir dağılımını anlamak ekonominin işleyişini anlamak için gereklidir." (s. 15). Bu bağlamda gelir dağılımının mevcut durumu, zaman içindeki değişimi, makro göstergelerle ilişkisi ile ekonomik ve toplumsal sonuçlarının izlenmesi önemlidir. Zira gelir eşitsizliklerini etkileyen unsurlar kadar, gelir eşitsizliklerinin etkilediği unsurların tespiti de gereklidir.

Gelir eşitsizliklerinin çok çeşitli nedenleri olabilir. Gustafsson ve Johansson (1999, s. 585) bir ülkede gelir dağılımının hanehalklarının, işletmelerin, kurumların ve devletin çok sayıdaki kararları sonucunda şekillendiğini ifade etmektedir. Genel olarak bakıldığında ülkenin ekonomik gelişmişlik seviyesi, demokratikleşme düzeyi, piyasaların rekabetçiliği, maliye politikası, eğitim seviyesi ve eğitimde fırsat eşitliği (Şahin, 2007, s. 579), enflasyon oranı, nüfus artış hızı, servet dağılımı, ekonominin dışa açıklık seviyesi, ekonomik krizler (Çalışkan, 2010, s. 97) gibi pek çok faktör gelir dağılımını etkiler. Bir ülkenin belli bir zamandaki gelir eşitsizlikleri belirtilen nedenler çerçevesinde ele alınabilir. Ancak bu faktörler şüphesiz ki sistemin ana ilkeleri tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle bölüşüm ilişkisini, tek tek faktörlerin etkisinden ziyade ana çerçeveyi oluşturan genel yapı üzerinden tartışmak gereklidir. İster bireysel düzeyde ister faktörel düzeyde, eşitsizliklerin günümüzdeki seviyesi zaman içinde ekonomi politiğin temel argümanlarındaki değişimden bağımsız değildir. Günümüz gelir eşitsizliklerini anlayabilmek için, ekonomik yapının şekillenmesini sağlayan hâkim iktisadi anlayışın etkilerini tartışmak kaçınılmazdır. Çünkü bu yapı, iktisadi alanda alınan kararların yönünü tayin ederek ortaya çıkan toplumsal sonuçları etkilemektedir.

Türkiye'de 1980'lerden itibaren neo-liberal anlayış ve küreselleşme çerçevesinde izlenen serbest piyasa ekonomisine dayalı kalkınma modeli ve bu kapsamda uygulanan politikalar bölüşüm ilişkilerini şekillendirmiştir. Bugün ortaya çıkan gelir dağılımı zaman içinde değişen

yapının bir sonucudur. Bu bağlamda çalışmanın amacı Türkiye’de neo-liberalizm ve küreselleşme ekseninde yeniden şekillenmiş olan emek piyasasında artan esneklik uygulamalarının yarattığı güvencesiz istihdamın gelir eşitsizlikleri üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünü takip eden birinci bölümde Kapitalist ülkelerde 1970’li yıllarda yaşanan krizden çıkış için uygulamaya konulan neo-liberal politikaların ve artan küreselleşmenin bölüşüm ilişkilerine etkileri ele alınırken, üçüncü bölümde aynı ilişki Türkiye için irdelenmektedir. Dördüncü bölümde Türkiye emek piyasalarının genel görünümüne değinildikten sonra geliri yeniden dağıtılabilecek bir mekanizma olarak sosyal güvenlik sisteminin etkileri ele alınmaktadır. Beşinci bölümde, TÜİK verilerine dayanarak istihdamda yer alanlar arasında kazanç ve transfer gelirlerinin dağılımı incelenmektedir. Altıncı bölümde ise sonuç yer almaktadır.

2. Neo-Liberalizm, Küreselleşme ve Gelir Eşitsizliği

Sanayi devrimi sonrası hâkim liberal anlayış ve klasik iktisadi yaklaşım emek ve sermaye sınıfları arasında hasılanın bölüşümünde eşitsiz bir yapının oluşumuna neden olmuş, emek sınıfının yaşadığı kitlesel yoksulluk ve dönemin istikrarsız yapısı devlet müdahalesini gerekli kılmıştır. İlk sosyal politika uygulamaları ile başlayan devlet müdahalesinin yanında artan kitlesel üretimin fiyatları görece düşürmesi ve sermaye birikimi sonucu emeğin üretimdeki nispi payının azalarak verimlilik ve ücret artışlarına neden olması işçi sınıfının refahında kısmi de olsa iyileşmeler meydana getirmiştir. Ancak bu gelişme refahı nispeten artırmakla birlikte gelir eşitsizlikleri üzerinde çok büyük bir etki yaratmamıştır. Piketty (2014, s. 11), 19. yüzyılın son üçte birlik diliminde ücretlerin artmaya başladığını ve satın alma gücündeki iyileşmelerin toplumdaki herkese yayıldığını belirtmekle birlikte bu süreçte eşitsizlikteki artışın devam ettiğini, en iyimser tahminle aynı kaldığını vurgulamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ABD’de ve savaş sonrasında Avrupa’da yaygın olan Fordist üretim biçimi ölçek ekonomisi prensibiyle kitlesel üretim ve yüksek verimlilik sağlamıştır (Yüceol, 2005, s. 504). Fordist üretim biçimi ve bu dönem boyunca izlenen talep yanlı Keynesyen politikalar işçi sınıfının ücretlerinin verimlilik artışları ile paralel yükselmesine ve fonksiyonel gelir dağılımında emeğin payının artmasına izin vermiştir. Yeldan (2011, ss. 2-3)’ün ifadesiyle II. Dünya Savaşından sonra emek ve sermaye cepheleleri arasında bir mutabakat sağlanmış ve ücretli emeğin gelirlerindeki yükselmeye sermaye tarafından ılımlı yaklaşmıştır. Ancak, 1960’li yıllarla birlikte Fordist üretim modeli maliyetli olmaya başlamış, tekeli ortamda ortaya çıkan firmalar, güçlü sendikaların yarattığı baskı, monoton üretim ile birlikte düşen kalite, kitlesel talebin daralması gibi faktörler kârlılığın düşmesine neden olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte bir yandan ücret ve verimlilik ilişkisi koparken, diğer yandan da enflasyon ve işsizlikte artışlar ortaya çıkmıştır (Yüceol, 2005, s. 504). 1970’li yıllarda yaşanan Petrol Krizi’nin Avrupa’da yarattığı durgunluğun da eklenmesiyle emek ve sermaye arasındaki mutabakat sona ermiştir.

Kapitalist sistemin içine düştüğü krizden çıkış yolu olarak bir yandan üretim yapısının değişimi ve esnek anlayışa sahip Post-Fordist üretime geçiş (Yüceol, 2005, s. 204), diğer yandan sermayenin finansal yatırım alanlarına ve uluslararası düzeye kaydırılması (Yeldan, 2011, s. 3) süreci başlamıştır. Ekonomide Keynesyen politikaların rafa kaldırılarak neo-liberal politikaların benimsenmesi küreselleşme sürecine ivme kazandırmıştır. 1980’lerden itibaren etkisi artan neo-liberalizm ve küreselleşme dünya ölçeğinde üretim ve bölüşüm ilişkilerini yeniden düzenlemiştir.

Neo-liberalizm ve küreselleşme öncesi dönemde emeğin ücreti ve verimliliği arasında gevşek de olsa bir ilişki olduğu halde 1980 sonrası bu ortadan kalkmıştır (Yeldan, 2011, s. 5). Birçok çalışma, 1980 öncesi emek gelirleri lehine görülen iyileşmenin tersine döndüğünü ve fonksiyonel gelir dağılımının emek aleyhine gerçekleştirdiğini göstermektedir (Oktar & Üzar, 2018, s. 35). Emek verimliliği ve ücretler arasında kopan bağ, neo-klasik yaklaşımın öne sürdüğü “her üretim faktörü toplam üretime katkısı oranında pay alır” iddiasının teoride kaldığını göstermiştir.

Emek gelirlerinin payındaki azalmanın açıklanmasında hâkim görüş, bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeye bağlı olarak vasıflı emeğin tamamlayıcı niteliği nedeniyle talebinin artması ve vasıfsız emeğin ise sermaye ile ikame edilmesine bağlı olarak yaşanan talep düşüşü sonucu vasıfsız ve vasıflı emek arasındaki gelir farkının açıldığı yönündedir (Oktar & Üzar, 2018, s. 37). Özellikle doğrudan yatırımların yüksek sermaye oranına ve ileri teknolojiye sahip olması yüksek vasıflı çalışanların ücretlerinde önemli iyileşmeler yaratırken düşük vasıflı çalışanların ücretlerinde görülen baskı, ikisi arasındaki makası açarak kümülatif olarak eşitsizlikleri artırmaktadır (Dağdemir, 2008, s. 125’den akt. Oktar & Üzar, 2018, s. 41). Bu bağlamda teknolojik gelişme ve değişme faktör talebini sermaye, emek talebini ise vasıflı işgücü lehine değiştirirken, fonksiyonel gelir dağılımı sermayenin; ücretlerin dağılımı ise vasıflı işgücünün lehine gerçekleşmektedir.

Her ne kadar hâkim iktisadi görüş emek gelirlerindeki azalmayı sermaye nitelik ikame hipotezi ile açıklasa da neo-liberalizm ve küreselleşme ile yeniden yapılanan bölüşüm ilişkilerinin günümüz eşitsizlikleri üzerindeki etkisi yadsınamaz. İç içe geçmiş bir biçimde 1980’lerden itibaren etkisini artıran neo-liberalizm ve küreselleşme süreci aynı zamanda “sosyal devletin” niteliğini de değiştirmiştir. Bu bağlamda, devletin ekonomik alandan çekilmesi, özelleştirmelerle istihdam ve ücretler üzerindeki etkisinin azaltılması, emek piyasalarını esnekletiren düzenlemelerin yapılması, emek sınıfının uzun mücadeleler sonucu elde ettiği sendikal hakların törpülenmesi, kamu harcamalarının azaltılması, sosyal güvenlik alanını yeniden şekillendirilmesi gibi uygulamalar yaygınlaşmıştır. Piyasaları daha serbest ve kural dışı hale getiren bu yeni düzenlemeler makro düzeyde emek ve sermaye, mikro düzeyde ise alt ve üst gelir grupları arasındaki bölüşümü olumsuz etkilemiştir.

Bu dönüşüm süreci içinde ortaya çıkan istihdam kayıplarının ve ücret durgunluğunun yarattığı toplam talep yetersizliğinin üstesinden gelmek adına devreye sokulan finans piyasaları hanehalklarının gelir yetersizliğini telafi etmek için borçlanmasını kolaylaştırılmıştır. Ancak hanehalkının artan borçluluk seviyesi işçilerin çalışmamak yerine borçlarını ödeyebilmek amacıyla işveren tarafından sunulan ücretleri kabul etmesine yol açarak emeğin pazarlık gücünü azaltmaktadır. Finansallaşma ve finans piyasasında getiri oranlarının yüksekliği, reel sektör yatırımcılarının istihdamı artıracak uzun vadeli reel yatırımlar yerine finans sektöründe kısa vadeli yatırımlara yönelmesi sonucu sektörel kaymaya neden olmaktadır. Keynesyen dönemde üretim sürecini uygun koşullu kredilerle destekleyen finans piyasaları bu fonksiyonlarından uzaklaşarak reel sektörden kaynak tahsil eden yapılara dönüşmekte ve bu kaynakları hissedarlara aktarmaktadırlar (Oktar & Üzar, 2018, ss. 45-47). Bu süreç yeni istihdam alanları yaratacak reel yatırımların azalmasına neden olarak istihdamı daraltmaktadır.

Küreselleşme sürecinin emek piyasaları açısından belki de en önemli sonucu, emeğin ve buna bağlı olarak ücret esnekliğinin artmasıdır (Ercan & Özar, 2000, s. 39). Küreselleşme, firmaların uluslararası alanda rekabet avantajı sağlama güdüsüyle emek maliyetlerini minimize etmeye yönelik taleplerini artırmaktadır. Sosyal devlet anlayışının sahip olduğu koruyucu kurumsal önlemler piyasadan sapma olarak değerlendirilmekte ve serbest piyasayı zedeleyen hiçbir yaklaşımın başarılı olamayacağı ileri sürülmektedir. Özellikle Avrupa’da artan işsizlik

sorununun emek piyasalarının katı yapısı ile ilişkilendirilmesi, işverenin istihdam güvencesi sağlama yükümlülükleri başta olmak üzere, asgari ücret uygulamaları ve işsizlik sigortası kapsamındaki ödenekler, piyasalardaki katı kurumsal yapının temel unsurları olarak kabul edilmektedir (Tunçcan Ongan, 2004, s. 123). Bu bağlamda firma düzeyindeki yeniden yapılanma ve küçülmelerle üretim daha düşük maliyetli mekânlara kaydırılmakta, enformelleşme ve fason üretim artmakta, yerli işçi yerine göçmen işçiler ikame edilmektedir. Sendikal örgütlenme zorlaştırılmakta ve devlet emek lehine düzenleyici rolünden uzaklaşmaktadır (Özkaplan, 2008). İmalat sanayinde istihdam kapasitesinin düşmesi ve rekabetin daha az olduğu üretim merkezlerinde sanayisizleşme olarak ilerleyen süreç içinde yarı zamanlı işçilere olan ihtiyaç artmakta ve işgücünün marjinalleşmesi ve kaçak hale gelmesi (Yüceol, 2005, s. 501) kaçınılmaz olmaktadır. Küreselleşme ile artan rekabet, düzensiz çalışmayı, gelir güvencesizliğini, kısmi süreli istihdamı artırarak atipik çalışma biçimlerini yaygınlaştırmakta ve emeği sömürerek, sermaye birikimine katkı sağlamaktadır (Karadeniz, 2011, s. 84). Sonuç olarak hem neo-liberalizmin temel ilkeleri hem de küreselleşme baskısı ile emek piyasalarında yaşanan dönüşüm bir yandan emek piyasasında yer alanların çalışma biçim ve koşullarını etkileyerek emekçiler arasında eşitsizlikleri artırmakta, diğer yandan ise emek dışı gelirler lehine bölüşümü değiştirmektedir.

Emeğin üretim süreci içindeki konumunda ortaya çıkan değişim ve emek gelir paylarının düşmesinin etkileri bireysel gelir eşitsizlikleri üzerinde sonuçlar yaratmaktadır. Birleşmiş Milletler 2022 Küresel Eşitsizlik Raporuna göre küresel gelir dağılımından en düşük gelire sahip yüzde 50'lik nüfus gelirin sadece yüzde 8'ini alırken, ortada bulunan yüzde 40'lık dilim yüzde 39'unu ve en üst yüzde 10'luk dilim ise yüzde 52'sini almaktadır. Bu gelir gruplarının ortalama gelirleri ise sırasıyla 2,800; 16,500 ve 87,200 Avro olarak hesaplanırken küresel ortalama gelir 16,700 Avrodur. Buna göre en düşük gelir grubunun ortalama geliri küresel ortalamasının beşte birinden biraz daha azken, en üst gelir grubunun geliri beş katından fazladır (Chancel, vd., 2022, s. 27). Ülke içi gelir eşitsizlikleri de genel anlamda artma eğilimindedir. Ancak her ülkede eşitsizlikteki gelişimin aynı olmadığı görülmektedir. Birleşmiş Milletler, gelir ve servet eşitsizliklerinin farklı ülkelerde farklı biçimlerde uygulanan bir dizi kuralızsızlaştırma ve serbestleştirme programlarının ardından 1980'lerden bu yana hemen hemen her yerde arttığını vurgulamaktadır. Ancak bu tespitle beraber ABD, Rusya ve Hindistan'da gerçekleşen eşitsizlikteki artışın çok yüksek seviyelerde olduğuna, buna karşın Avrupa ülkeleri ve Çin'de nispetten daha düşük kaldığına dikkat çekerek, eşitsizliğin kaçınılmaz olmadığını ve siyasi bir tercih olduğunu ifade etmektedir (Chancel vd., 2022, s. 11).

3. Türkiye'de Emek Piyasasının Dönüşümü

Neo-liberalizm ve küreselleşmenin dışında kalamayan Türkiye'nin dönüşümü 1980'lerden itibaren başlamıştır. 24 Ocak Kararları ile neo-liberal politikaların uygulanmaya başladığı Türkiye'de izleyen yıllarda yaşanan krizler ve krizden çıkış için uygulanan IMF programları ile süreç devam etmiştir. 2000'li yıllarda yapılan reformlar genel anlamda Türkiye ekonomisi ve özelde emek piyasalarında önemli değişimler yaratmıştır.

24 Ocak istikrar programı ile ücretler düşük tutularak bir yandan yüksek kâr oranlarının yatırımları uyarması, diğer yandan da üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve iç talebin baskılanarak ihracatın artırılması amaçlanmıştır (Kepenek & Yentürk, 2001, s. 200). Bu süreçte ücret politikaları önemli bir rol oynamıştır. İthal ikameci dönemde ücretleri belirleyen temel etken kitlesel bir iç tüketime duyulan ihtiyaçken, 1980'li yıllarda hedef ücretleri düşürerek rekabet gücünü artırmak ve talebin kaynağını iç piyasadan dış piyasaya kaydırarak ülkenin

küresel ekonomiye eklenmesini sağlamak olmuştur (Onaran, 2000, s. 196). Bu bakımdan 24 Ocak 1980 tarihli istikrar programı uluslararası sermayenin serbestleşmesi ve emeğe karşı güçlendirilmesi stratejisine dayanan bir yapısal uyum programı özelliği taşımaktadır. 12 Eylül rejiminin emek piyasasını denetim altında tutması programın uygulanmasına imkân tanımıştır. Takip eden süreçte yeni ögeler dâhil edilen istikrar programının bölüşüm ilişkileri bakımından belirleyici özelliği ise emek ve sermaye arasındaki çelişkiyi sistematik bir biçimde emek aleyhine düzenlemesi olmuştur (Boratav, 1993, ss. 121-122). 1982 Anayasası'nın kabulüne kadar geçen sürede sendikal hakların askıya alınması, süresi biten toplu iş sözleşmelerinin Yüksek Hakem Kurulu tarafından yenilenmesi reel ücretlerde önemli bir geriye gidiş yaratmıştır. Boratav'ın (1993, s. 134) hesaplamalarına göre reel ücretler 1978/79 ile 1984 arasında yüzde 26,6 oranında düşmüştür.

1982 Anayasasının ardından yürürlüğe giren ve çalışma yaşamı ile örgütlenmeyi düzenleyen yasalarla sendikaların gücü geriletilmiş, grev hakkı kısılmış, ücret anlaşmazlıklarının çözüm yeri olarak Yüksek Hakem Kurulu gösterilerek emek piyasası üzerindeki denetim artırılmıştır (Özşuca, 1993, s. 120). 1980'lerin sonlarına doğru Türkiye siyasetinin daha fazla rekabete açılması ve işçi direnişleri ücretlerin artmasını sağlamıştır (Pamuk, 2013, s. 312). Reel ücretlerdeki bu artış karşısında sermaye tarafı, düşük istihdam, sendikasılaştırma, işçi devir hızını artırma, taşeronlaştırma gibi uygulamalarla tepki vermiş ve istihdamda önemli daralmalar ortaya çıkmıştır. Reel ücretlerdeki artışa rağmen, emek – sermaye arasındaki bölüşüm sermaye lehine gerçekleşmiştir. Nitekim, 1982-1994 arasında 1982 yılı baz alındığında reel kârlar 404,3'e yükselmiş, reel ücret endeksi 211,8'de kalmıştır (Özşuca, 1993, ss. 120-122). Türkiye'nin dışa açılma sürecinde emek piyasaları daha esnek hale getirilmiştir. Nitekim yaygın özelleştirme uygulamaları, devletin düzenleyici rolündeki azalma, istihdamın sürekli statüden kısmi ve geçici statüye dönüşümü, artan kayıt dışılık, sendikaların toplu pazarlık gücündeki zayıflama, serbest bölgelerin yaygınlaşması ve sendikal örgütlenme üzerindeki engeller emek piyasalarını esnekletiren uygulamalar olmuştur. Bu uygulamalar bölüşüm ilişkilerini ve çalışma koşullarını olumsuz etkilemiştir (Mütevellioglu & Işık, 2009, s. 20).

1980 sonrası yabancı sermayenin sektörel dağılımına bakıldığında imalat sanayiinin toplam içindeki payının hızla azaldığı görülmektedir. 1980'de yüzde 87'den fazla olan yabancı sermaye yatırımı 1998 yılına gelindiğinde yüzde 40'ın altına düşmüştür. Sanayinin yerini hizmet sektörü almış, özellikle bu sektör içinde bankacılık, yatırım finansmanı, sigortacılık ve ticaret sektörleri genişlemiştir. Sermayenin sektörel dağılımındaki değişim, sermayenin üretimden ticaret sermayesine dönüştüğüne işaret etmektedir (Kepenek & Yentürk, 2001, ss. 323-324). Finansallaşma, Türkiye'de de sermayenin uzun vadeli getiri sunan reel sektör yerine kısa vadeli yüksek getiri sağlayan alanlara kaymasına neden olmuştur.

24 Ocak Kararları Türkiye ekonomisi için krizlere karşı istikrar vaat etmesine rağmen bu gerçekleşmemiş, 1994, 1999 ve 2001 yıllarında ciddi ekonomik krizler yaşanmıştır (Öztürk vd., 2008, s. 19). Türkiye'nin bu dönem karşılaştığı krizler finans sektöründe başlayıp diğer sektörlere yayılma eğilimi göstermişlerdir (Bahar & Erdoğan, 2011, s. 16). 1994 krizi Türkiye'nin ciddi biçimde daraldığı yıllardan birisi olmuştur. Kayıp yıllar olarak adlandırılan 1990'lı yılların getirdiği birikim Türkiye ekonomisinin GSYH'sının dörtte biri büyüklüğünde bir kayba yol açan 2001 kriziyle sonuçlanmıştır (Eğilmez, 2012). 1994 yılından itibaren kamu ve özel sektörde reel ücretlerde önemli düşüşler yaşanmıştır. 1999'un sonuna kadar devam eden düşüş süreci 2000'li yıllarla birlikte kamu sektörü ücretlerinin artma eğilimine girmesine rağmen özel sektörde durağan kalmıştır (Bakır, 2016, s. 177). Diğer bir ifadeyle yaşanan krizler, reel ücretlerin gerilemesine neden olmuştur.

1994-2001 döneminde yaşanan krizler tarımdan hizmetler sektörüne geçişi hızlandırmış (Çiçen, 2022, s. 266) özellikle 2001 krizi sonrası tarım sektöründe uygulanan yapısal dönüşüm programlarının etkisiyle tarımsal sübvansiyonların azaltılması, doğrudan gelir desteği uygulamaları ve bazı tarımsal ürünlerin ekim alanlarının sınırlandırılması ile artan tarım ürünleri ithalatı ve üretim maliyetlerindeki aşırı yükseliş tarımsal istihdamı düşürmüştür. 1990'ların başında toplam istihdamdaki payı yüzde 42 olan tarım sektörü, 2000'li yılların ortalarında yüzde 28'e kadar gerilemiştir. Türkiye'de tarımdan kopan işgücününün sanayi ve hizmetler sektöründe yeni, verimli ve formel alanlara geçememesi sağlıksız bir dönüşüme neden olarak kırsal yoksulluk, enformel istihdam, artan gelir eşitsizliği ve kentsel alanlarda artan sosyal dışlanmayı beraberinde getirmiştir (Sapancalı, 2007, s. 12). Diğer bir ifadeyle tarımdan kopan nüfus kentlerde düşük ücret ve düşük güvenceli istihdama razı olmuştur.

Türkiye 2000'li yılların ilk yarısında hızlı bir ekonomik büyüme kaydetmiş, ancak bu büyümenin istihdam yaratma kapasitesi sınırlı kalmıştır. 2002-2006 yılları arasında GSYH ortalama yüzde 7 arttığı halde istihdam sadece binde 6 artmıştır. 2000 yılında yüzde 46,7 olan istihdam oranı 2006 yılına kadar azalarak yüzde 43,2'ye gerilemiştir (Sapancalı, 2007, ss. 15-16). Murat ve Yılmaz-Eser'in (2015, s. 120) çalışmalarında benzer sonuçlar elde edilmektedir. Daha geniş bir dönemi ele alan çalışmada 1993, 2000 yılları ile 2002-2004 döneminde gerçekleşen ekonomik büyümenin istihdamda artışa yol açmadığı tespit edilerek, Türkiye'de özellikle 2000'li yıllarda istihdam yaratmayan büyüme durumunun geçerli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Demiral ve Celem (2020), 2005-2015 döneminde büyümenin işsizlik oranlarındaki azalmada en büyük paya sahip olmasına rağmen etkisinin kalıcı olmaktan uzak olduğunu saptamaktadır. Kaydedilen ekonomik büyümenin işsizliği azaltmadaki görece zayıf etkisi istihdamda yer alanların düşük ücretlere rağmen çalışmaya devam etmesine yol açmıştır.

Öte yandan 2000'li yıllarda küresel piyasalara uyum adına sermayenin talep ettiği esnekleştirme çabalarının da arttığı görülmektedir. Gümrük Birliği Antlaşması ve 1999'da Türkiye'nin AB aday ülke statüsüne gelmesi emek piyasaları ile ilgili düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle 2003 tarihli 4857 sayılı İş Kanunu ile birlikte esneklik uygulamaları öne çıkmış, sermaye tarafının her fırsatta dile getirdiği esneklik talepleri böylece Türkiye için de yasal bir zemine oturtulmuştur. Yeni iş kanunu ile kısmi süreli çalışma, geçici iş ilişkisi, çağrı üzerine çalışma gibi esnek çalışma biçimlerinin ve özel istihdam bürolarının yasal zemin kazanması emek piyasasındaki esneklik ve güvencesizliği artırmıştır.

4. Türkiye Emek Piyasalarının Görünümü ve Sosyal Korumanın Yetersizliği

Temel işgücü göstergeleri dikkate alındığında TÜİK 2021 verilerine göre Türkiye'de istihdama katılma oranı yüzde 51,4, istihdam oranı yüzde 45,2 ve işsizlik ise yüzde 12 düzeyindedir. İşteki duruma göre ücretli/yevmiyeli çalışanların oranı yüzde 69,9 ile ilk sırada yer almaktadır. Bunu yüzde 16,1 ile kendi hesabına çalışanlar izlemekte, ücretsiz aile işçileri yüzde 9,4 ve işverenler ise yüzde 4,6 oranında bulunmaktadır. İşgücününün eğitim durumuna göre dağılımında lise altı eğitimlilerin yüzde 48,9 ile en büyük kısmı oluşturduğu görülmektedir. Lise mezunları ve lise üstü eğitim düzeyinde olanların oranları ise birbirine oldukça yakın ve sırasıyla yüzde 23,3 ve 27,9 olarak hesaplanmaktadır. İstihdamın yüzde 17,2'si tarımda, yüzde 21,3'ü sanayide, yüzde 6,2'si inşaatta ve yüzde 55,3'ü ise hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Kayıt dışı istihdam oranı yüzde 29'dur.¹ Bu genel tablo dikkate alındığında Türkiye'de her dönem emek piyasasının

¹ TÜİK (2022b) verilerinden hesaplanmıştır.

sorunlarının başında gelen düşük işgücüne katılma ve istihdam seviyeleri ile yüksek işsizliğin devam ettiği görülmektedir. İşgücünün eğitim durumu zaman içinde artmış olmakla birlikte hala önemli bir bölümü lise altı eğitimlilerden oluşmaktadır. İşteki duruma göre çalışanların dağılımında zaman içinde ücretli/yeveymiyeli çalışanlar lehine gelişmeler kaydedilmiştir. Nitekim 1990'lı yıllarda yüzde 33 civarında (Koray, 2005, s. 368) olan ücretli/yeveymiyeli çalışanların oranında önemli bir artış görülmektedir. Ancak bu iyileşmenin gelişmiş ülkelerde görülen sanayileşmenin artması ile birlikte tarımdan sanayiye doğru istihdamın kayması biçiminde gerçekleştiğini söylemek güçtür. İstihdamın sektörel dağılımını gösteren verilerle birlikte değerlendirildiği zaman geçişin tarımdan hizmet sektörüne doğru olduğu ve bunun küreselleşmeye bağlı olarak piyasaların değişen yapısından kaynaklandığı görülmektedir. Sanayinin yeteri kadar istihdam yaratmaması, kırsal nüfusun hizmet sektöründe genellikle düşük nitelikli işlerde istihdamına yol açmıştır. Mütevellioğlu ve Işık (2009, s. 18) ücretli çalışma ilişkisinin yaygınlaşmasını, Türkiye'de izlenen politikaların mülküzleşmeyi hızlandırmasına bağlamaktadır.

Türkiye'de emek piyasaları istihdam koşulları, gelir güvenliği, çalışma statüsü ve ücret oranları gibi göstergeler bakımından birbirinden farklı özelliklere sahip parçalı bir yapıdadır. Küresel piyasalara uyum sürecinde Türkiye emek piyasalarının esnekleştirilmesine yönelik düzenlemeler birbirinden farklı özelliklere sahip bu parçalı yapı arasındaki farkları derinleştirmiş ve gelir eşitsizliklerini artırmıştır. İşsizliğin yarattığı baskı istihdamda yer alanların artan esneklik uygulamalarına zorunlu rıza göstermesine yol açmıştır. Esneklikle birlikte artan güvencesiz çalışma, çevre işgücü ya da dışarıdakiler için düşük ücretleri kabul etmekten başka bir seçenek bırakmayarak bu grupların istihdam içinde yer alsalar dahi yoksul olmalarına neden olmaktadır.

Türkiye'de kayıt dışı istihdam nedeniyle güvencesiz çalışma uzun yıllar önemli bir sorun oluşturmuştur. Son yıllarda kayıt dışı çalışma oranlarında düşüş kaydedilmiş olmasına rağmen esneklik uygulamaları ile değişen istihdam biçimleri güvencesizlik sorununun devam etmesine neden olmaktadır. Güvencesiz istihdamda yer alanlar için mevcut sosyal koruma düzeyinin yetersiz kalması çalışanlar arasında eşitsizlikleri derinleştirmekte ve yoksulluğu artırmaktadır. İstihdamda yer alanların karşılaştıkları gelir kayıplarını telafi edecek sosyal sigorta sistemi halen kayıt dışı ve/veya esnek çalışanlar için sağlanamamaktadır. Analık, hastalık, iş kazaları gibi kısa vadeli risklerle birlikte özellikle yaşlılık gibi uzun vadeli riskler karşısında çevre işgücünde yer alanların uğradığı gelir kayıpları telafi edilememekte; gelir dağılımında emek gelirleri aşınırken, alt ve üst gelir grupları arasındaki farklar açılmaktadır.

Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin transfer ettiği gelirlerin dağılımına bakıldığı zaman, geliri yeniden dağıtma fonksiyonunu yerine getirmekte yeterli olmadığı anlaşılmaktadır. Gelir dağılımı kapsamında yapılan birçok çalışma sosyal transferlerin gelir eşitsizliklerini azaltma kabiliyetinin yetersizliğini, hatta bunlardan daha çok üst gelir gruplarının yararlandığını göstermektedir (Çetin & Gün, 2013; Gürsel vd., 2000; Selim vd., 2014; Topuz & Sekman, 2020; World Bank, 2000). TÜİK verilerinde yer alan sosyal transferler, "emekli, dul ve yetim aylıkları" ile "diğer sosyal transferler" olmak üzere iki alt bileşenden oluşmaktadır. Emekli, dul ve yetim aylıkları sosyal sigorta sistemi kapsamında çalışma ilişkisine bağlı olarak gerçekleşen transferleri, diğer sosyal transferler ise yoksulluk ilişkisine bağlı olarak hanelere verilen sosyal yardımları göstermektedir. Tablo 1, 2006-2021 arasında Türkiye için yüzde 20'lik gelir gruplarına göre sosyal transferlerin bu iki alt bileşenin dağılımını göstermektedir.

Tablo 1

Sosyal Transferlerin Gelir Gruplarına Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Emekli, dul ve Yetim Aylıkları						Diğer Sosyal Transferler					
	Toplam	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20	Toplam	1. %20	2. %20	3. %20	4. %20	5. %20
2006	16.9	7.5	14.0	21.9	21.0	15.1	0.9	5.8	1.9	0.9	0.7	0.4
2007	17.0	7.2	15.2	21.1	22.0	15.1	1.1	7.1	2.3	1.0	0.9	0.5
2008	18.1	8.2	14.6	22.5	21.7	16.8	1.1	5.8	2.1	1.3	0.9	0.4
2009	18.3	9.1	16.4	21.4	22.6	16.8	1.3	6.8	2.8	1.5	1.0	0.5
2010	18.6	9.1	16.3	22.2	23.3	17.0	1.8	9.6	4.2	2.2	1.5	0.7
2011	17.8	9.5	15.6	23.0	21.8	15.9	1.5	6.6	2.9	1.9	1.3	0.8
2012	18.4	9.3	16.4	23.4	23.7	16.0	1.6	7.5	2.9	2.0	1.4	0.7
2013	18.2	10.5	17.8	24.0	23.3	15.2	1.5	7.0	3.0	1.7	0.9	0.8
2014	18.7	11.6	19.8	24.7	23.4	15.4	1.4	7.1	3.1	1.8	1.1	0.5
2015	18.4	12.7	20.3	25.3	22.8	14.8	1.6	7.8	3.0	1.9	1.3	0.7
2016	18.0	12.8	21.3	26.5	21.9	13.8	1.6	7.7	3.1	1.9	1.2	0.8
2017	18.0	12.1	21.4	25.8	23.0	13.7	1.8	7.4	2.8	2.3	1.6	0.9
2018	18.3	13.7	22.8	25.8	22.4	14.2	1.8	7.6	3.1	1.8	1.4	1.1
2019	20.1	11.3	21.2	27.2	24.9	16.5	1.8	7.7	3.4	2.1	1.7	0.9
2020	20.0	11.1	18.7	25.3	23.0	18.3	1.8	7.9	3.3	2.2	1.4	0.9
2021	21.5	14.2	21.0	28.2	27.2	18.3	2.4	10.4	5.9	3.5	2.3	1.1

Kaynak: TÜİK, 2022a.

Tablo, sosyal yardımları gösteren "diğer sosyal transferlerden" alt gelir gruplarının daha fazla yararlandığını ancak çalışma ilişkisine bağlı olarak verilen emekli, dul ve yetim aylıklardan en alt gelir grubunun payının genellikle çok düşük kaldığını ve bu transferlerden daha çok orta gelir gruplarının yararlandığını göstermektedir. Yıllar itibariyle en alt gelir grubunun sosyal transferlerden aldığı pay artmakla birlikte, hala diğer gelir gruplarına göre düşük düzeydedir.

Transfer gelirlerinin alt gelir gruplarından ziyade üst gelir gruplarına kaymasının nedeni olarak sosyal güvenlik sisteminin kapsama aldığı kesimlerin sınırlılığı, bazı transfer türlerinin varlık gösterememesi, doğrudan gelir transferleri yerine sübvansiyon ve piyasa fiyatlarına müdahalenin tercih edilmesi gibi faktörler gösterilmektedir (Çetin & Gün, 2013, s. 282). Dünya Bankası sosyal güvenlik sisteminin ve özellikle emeklilik sisteminin kayıtlı sektörde çalışma ile bağlantılı olmasının transfer gelirlerinin bu şekilde dağılmasına yol açan en önemli neden olduğunu vurgulamaktadır (World Bank, 2000, s. x). Gürsel vd. (2000)'de bu yapının en önemli nedeninin devletin yaptığı sosyal transferlerin esas olarak emekli maaşlarından oluşmasına bağlı olduğunu belirtmekte ve asgari geçim yardımı, çocuk yardımı gibi transferlerin Türkiye'deki eksikliğine vurgu yapmaktadır. Selim vd. (2014) transfer gelirlerinin genel eşitsizliği artırıcı bir etki yarattığını ve kendi içinde son derece eşitsiz bir dağılım sergilediğini tespit etmekte ve bunun nedeninin hanelerin gelir transferlerine eşit erişim imkânı olmamasından kaynaklandığını belirtmektedir.

Sosyal sigortalar, sosyal koruma sistemlerinin en önemli unsurunu oluşturmaktadır. Ancak sistemin çalışma ilişkisine bağlı olarak koruma sağlaması ve özellikle gelişmekte olan ekonomilerde kayıt dışı çalışmanın varlığı nedeniyle fiilen çalışma yaşamında olan grupların sistemin kapsamına girememesi önemli bir sorun yaratmaktadır. Diğer yandan belirli süreli ve geçici çalışma gibi esneklik uygulamalarında iş ilişkisinin süreklilik arz etmemesi ve çalışmanın düzensiz olması sosyal sigorta kapsamında hak kazanma koşullarının yerine getirilmesini

zorlaştırmakta ve bireylerin karşılaştığı ekonomik riskler karşısında kırılganlıklarını artırmaktadır. Düşük ücret düzeylerinde çalışan bu kesimler, gelir kesilmesine yol açan risklerle karşılaştığında yoksullukları derinleşmektedir. Dünya Bankası, Türkiye’de yevmiyeli ve mevsimlik işlerde çalışanların oranının yüksek olduğunu ve hanehalkı reisinin bu işlerde çalışması halinde hanenin yoksulluk riskinin arttığını tespit etmektedir (World Bank, 2000, s. ix). Bu bağlamda kayıt dışı, yevmiyeli (mevsimlik) ve belirli süreli sözleşmelerle çalışan kesimler, istihdamın süreklilik arz etmemesi ve ücretlerin düşük olması nedeniyle yoksulluğa itilmektedir. Sonuçta düşük ücret/kazançlara sahip alt gelir gruplarının sosyal korumadan yararlanamaması gelir dağılımı verilerine düşük transfer gelir payları olarak yansımaktadır.

Öte yandan gelir gruplarına göre çalışma ilişkisi kapsamında gerçekleşen transferlerin orta gelir gruplarında yoğunlaşmasının bir başka nedeni özellikle emeklilik sonrası bireylerin çalışmaya devam ederek hem ücret hem de emeklilik aylığı olarak daha üst gelir dilimlerine kayabilmeleridir. Türkiye’de uzun yıllar boyunca emeklilik hakkının yaş şartı aranmaksızın kazanılabilir olması ve 1999 ile 2008 yıllarında sosyal güvenlik alanında yapılan reformlarla kademeli bir geçişin öngörülmesi henüz çalışma gücünü kaybetmemiş olan kişilerin emek piyasasından ayrılmamasına neden olmaktadır. Özellikle erkek işgücü için çalışma yaşamından ayrılmadan ve çoğu zaman kayıt dışı istihdam edilerek elde edilecek ücret, emekli aylıklarına ilave bir gelir sağlamaktadır. Bu durum, düşük ücret düzeylerinde çalışsa dahi, emekli aylığı ile birlikte toplam gelirleri artırarak emekli çalışanların gelir dağılımında yukarı doğru kaymasına neden olmaktadır.

5. TÜİK Verileri Kapsamında Türkiye’de Kazanç ve Transfer Gelirlerinin Dağılımı

Türkiye’de gelir dağılımı ile ilgili çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte ampirik çalışmaların nispeten az olduğu görülmektedir. Türkiye’de fonksiyonel gelir dağılımını analiz eden çalışmalar emek dışı gelirlerin eşitsizlik üzerindeki etkilerini göstermektedir. Duman’ın (2019) çalışması faiz ve tarım dışı müteşebbis gelirlerinin en üst gelir gruplarının elinde toplandığını, emek gelirlerinin gelir dağılımı üzerindeki etkilerinin belirsiz olduğunu ve özellikle faiz ve gayrimenkul gelirlerinin faktörel gelir içindeki artışının bireysel gelir dağılımını olumsuz etkilediğini saptamaktadır. Çetin ve Gün (2013), 2002-2009 dönemine ait verileri kullanarak yaptıkları çalışmada hem hanehalkı hem de bireysel düzeyde faiz gelirlerinin gelir eşitsizliklerine en büyük katkıyı yaptığını saptamıştır. Emek gelirlerinin dağılımına yönelik çalışmalardan ise Gökalp vd. (2011) Türkiye’nin 1980 sonrasında izlediği dışı açık ekonomi politikalarının hem vasıflı hem de vasıfsız işgücünün gelirlerini azalttığı sonucuna ulaşmaktadır. Aydın (2012), alt gelir gruplarında yer alan işgücünün büyük çoğunluğunun temel eğitim düzeyinde ve niteliksiz işlerde çalışanlardan oluştuğunu, Türkiye genelinde işgücünün yüzde 45,7’sinin alt gelir diliminde bulunduğunu saptamakta ve 2003-2006 yılları arasında alt gelir dilimlerinden yukarı doğru geçişlerin gerçekleştiğini ancak bunun yeterli bir seviyeye ulaşmadığını vurgulamaktadır.

Bu çalışmada emek piyasasında yer alan grupların kazançları ve çalışma ilişkisine bağlı transfer gelirlerinin dağılımı üzerinden emek piyasasındaki eşitsizlikler ortaya konularak esneklik uygulamalarının eşitsizlikler üzerindeki etkisi ele alınmaktadır.

5.1 Yöntem

Çalışmada TÜİK, 2019 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması veri seti kullanılmıştır. Veri setindeki gelir bilgilerinin referans dönemi "bir önceki takvim yılı" olduğundan veriler esasen 2018 yılını yansıtmaktadır. TÜİK'in sözkonusu çalışması üç farklı veri setinden oluşmaktadır. Bu çalışmada emek piyasasına katılan bireyler kullanıldığından dolayı 15 yaş üstü nüfusun emek piyasasına katılım ve gelir bilgilerini içeren "fert veri seti" kullanılmıştır.

Veri setinden referans döneminde ücretli/maaşlı, yevmiyeli, işveren ve bağımsız çalışanlar seçilmiş, ücretsiz aile işçileri teorik olarak gelirleri olmadığından dolayı dışarıda bırakılmıştır. Seçilen grupların 2018 yılı içinde elde ettikleri ücret, müteşebbis ve transfer gelirleri saptanmış ve toplam gelirleri ile TÜİK'in kullandığı ağırlıklara göre yüzde 10'luk nüfus dilimleri oluşturulmuştur. Buna göre çalışmada emek piyasasında yer alan toplam 22.527.489 kişi temsil edilmektedir.

Gelirlerin hesaplanmasında seçilen grupların 2018 yılı içinde elde ettikleri, ücret, müteşebbis ve transfer gelirleri kullanılmıştır. Nakdi ve aynı ücretler ile nakdi ve aynı müteşebbis gelirleri bu çalışmadaki "kazançları" oluşturmaktadır. Negatif kazanç elde eden bağımsız çalışanlar ile işverenler için OECD'nin (2013) kullandığı yöntem dikkate alınarak gelir sıfır olarak kabul edilmiştir. "Transferler" ise doğrudan bireylere yönelik olanlardır. Bu kapsamda işsizlik ödeneği (kıdem tazminatı dâhil), hastalık sigortası kapsamında geçici iş göremezlik ödeneği, emeklilik, yaşlılık ve isteğe bağlı emeklilik aylıkları, dul ve yetim aylıkları, sakatlık, gazilik ve malullük aylıkları, emekli ikramiyesi ve karşılıksız eğitim yardımları transfer gelirlerini oluşturmaktadır.

Gelir düzeyini belirleyen faktörler olarak eğitim, işteki durum, tam/yarı zamanlı çalışma, istihdamın sürekliliği, kayıtlılık ve meslek grubu dikkate alınmış, yüzdelik gelir gruplarının bu özellikleri ile gelir bileşenleri bakımından farklar irdelenmiştir.

5.2 Elde Edilen Bulgular

5.2.1 Kazanç ve Transferlerin Dağılımı

Ücret, müteşebbis ve transfer gelirlerinin toplamına göre emek piyasasında yer alanların gelirlerinin dağılımı Tablo 2'de yer almaktadır. Tabloda görüldüğü gibi istihdamda yer alan en düşük yüzde 10'luk gelir grubu gelirlerin yüzde 1,8'ini elde ederken, en yüksek yüzde 10'luk gelir grubu yüzde 30,6'sını elde etmektedir. En düşük ve en yüksek gelir grubunun gelir oranlarının karşılaştırılmasını sağlayan P90/P10 oranı 16,7 olarak hesaplanmaktadır.

Tablo 2

Ücret, Müteşebbis ve Transfer Gelirleri Toplamına Göre Yüzde Paylar Analizi

Gelir Grubu	1. %10	2. %10	3. %10	4. %10	5. %10	6. %10	7. %10	8. %10	9. %10	10. %10
Gelir Payı (%)	1.8	4.2	5.4	6.2	7.1	8.3	9.9	11.9	14.7	30.6

Gelir gruplarının ortalama gelirleri ve ortalama gelirlerin asgari ücrete oranı Tablo 3'de gösterilmektedir. Tabloda görüldüğü gibi ortalama gelirler, en düşük gelir grubunda 7.170 TL'den başlamakta ve artarak en üst gelir grubunda 120.032 TL'ye kadar yükselmektedir. En yüksek gelir grubu, en düşük gelir grubunun 16,7 katı ortalama gelir elde etmektedir.

Tablo 3*Gelir Gruplarına Göre Ortalama Gelirler ve Asgari Ücreti Oranı*

Gelir Grubu	1. %10	2. %10	3. %10	4. %10	5. %10	6. %10	7. %10	8. %10	9. %10	10. %10
Ortalama Gelir (TL)	7,170	16,558	21,227	24,216	27,728	32,669	38,875	46,681	57,560	120,032
Ortalama Gelirin Asgari Ücrete* Oranı (%)	37	86	110	126	144	170	202	243	299	624

* Asgari Ücret, 2018 yılı için yıllık net 19.237,44 TL dir.

Gelir dilimlerinin asgari ücrete oranla elde ettiği gelirler alt gelir gruplarının düşük refah seviyelerini göstermektedir. Tablo 3’de görüldüğü gibi en düşük gelire sahip yüzde 20’nin geliri asgari ücretin altındadır. En düşük yüzde 10’luk gelir grubunun ortalama geliri asgari ücretin sadece yüzde 37’sine tekabül etmekte, ikinci yüzde 10’da bu oran yüzde 86’ya yükselmektedir. Asgari ücretin yakalanması ise ancak üçüncü yüzde onluk gelir grubunda mümkün olmakta ve bu gelir grubunun ortalama geliri asgari ücretten sadece yüzde 10 daha fazla hesaplanmaktadır. Diğer yandan dokuzuncu yüzde 10’luk gelir grubunda ortalama gelir asgari ücretin yaklaşık 3 katına ve onuncu gelir grubunda 6,24 katına ulaşmaktadır.

5.2.2 Gelir Gruplarına Göre Kazanç ve Transferler

Kazanç ve transfer gelirlerinin toplamına göre yüzde onluk gelir gruplarının, gelir bileşenlerini oluşturan ücret, müteşebbis ve transfer gelirlerinin dağılımı Tablo 4’de verilmektedir. Tablonun ilk üç sütünü her gelir bileşeninin yüzde onluk dilimler arasındaki dağılımını gösterirken; son üç sütünü de her bir yüzde onluk gelir grubunun içinde gelir bileşenlerinin dağılımını göstermektedir.

Tablo 4*Ücret, Müteşebbis ve Transfer Gelirlerinin Dağılımı (%)*

	Dikey Yüzde			Yatay Yüzde		
	Ücret	Müteşebbis	Transfer	Ücret	Müteşebbis	Transfer
1. %10	1.9	1.9	0.7	69	28	3
2. %10	5.0	2.8	2.1	79	18	3
3. %10	7.0	2.3	2.3	86	11	3
4. %10	7.7	2.9	3.6	83	13	4
5. %10	8.1	4.1	8.2	77	15	8
6. %10	9.6	4.3	11.5	77	14	10
7. %10	10.4	7.9	12.9	70	21	9
8. %10	12.7	8.5	17.1	71	19	10
9. %10	16.2	10.4	15.8	74	19	7
10. %10	21.4	54.8	25.9	47	47	6
P90/P10	11.2	28.8	37			

Tablonun ilk üç sütununda görüldüğü gibi en alt gelir grubu hem ücret hem de müteşebbis gelirlerinin yüzde 1,9'unu alırken, transfer gelirlerinin sadece binde 7'sini almaktadır. Buna karşılık en üst gelir grubu ücret gelirlerinin yüzde 28'ini, müteşebbis gelirlerinin yüzde 54'ünü ve transfer gelirlerinin yüzde 25'ini elde etmektedir. P90/P10 oranı ücret gelirleri için 11,2; müteşebbis gelirleri için 28,8 ve transfer gelirleri için 37 olarak hesaplanmaktadır. Her üç gelir bileşeni de eşitlikten uzak dağılmakla birlikte transfer gelirlerinde bu eşitsizlik çok daha fazladır.

Transferlerin gelir gruplarının içindeki oranı yüzde 3 ile 10 arasında değişmekte ve en düşük yüzde 30'luk kesim gelirlerinin sadece yüzde 3'ü kadar transferlerden yararlanmaktadır. Buna karşılık gelire göre nispeten yüksek düzeyde transfer gelirlerinden yararlananlar orta gelir gruplarıdır. Bu gelir gruplarının (6-8. yüzde 10'luk dilimler) gelirlerinin yüzde 9-10'u transfer gelirlerinden oluşmaktadır.

5.2.3 Transfer Gelirlerinin Yapısı

Transfer gelirlerini oluşturan alt kalemler ve her bir gelir grubu içindeki dağılımları Tablo 5'de verilmektedir. Tabloda en fazla dikkat çeken "emeklilik, yaşlılık ve isteğe bağlı emeklilik" aylıklarının ve "emekli ikramiyesinin" dağılımıdır. Düşük gelirli yüzde 40'luk dilim sosyal güvenlik sisteminden bağlanan aylıkların sadece yüzde 5,5'ini alırken geri kalan 94,5'ini daha yüksek gelirli yüzde 60'luk kesim almaktadır. Aylıkların dağılımı alt gelir gruplarından yukarı doğru gidildikçe artmakta, en üst gelir grubunda yüzde 25,8 ile en yüksek seviyeye ulaşmaktadır. Emekli ikramiyeleri ise sadece yüksek gelirli yüzde 50'lik grup arasında dağılmakta, ilk yüzde 50'lik gelir grubu bundan yararlanmamaktadır. Emekli ikramiyelerinin gelir üzerinde önemli bir etki yarattığı ve bu etkinin yararlananları üst gelir gruplarına doğru ittiği anlaşılmaktadır. Nitekim en üst gelir grubunun emekli ikramiyelerinin yüzde 86'sını elde etmesi bunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Sigortalı çalışmaya bağlı olarak hak kazanılan işsizlik ve iş göremezlik ödeneklerinden (ücretli hastalık izni) ise alt gelir grupları bariz bir biçimde daha az yararlanırken, orta gelir gruplarının daha fazla yararlandığı görülmektedir. Benzer bir eğilim "dul ve yetim aylıkları" için de geçerlidir.

Tablo 5

Transfer Gelirlerinin Dağılımı (%)

	İşsizlik (Kıdem Taz. Dâhil)		Emeklilik, Yaşlılık, İsteğe Bağlı Emeklilik		Emekli İkramesi		Dul ve Yetim Aylıkları (Ölüm Taz. Dâhil)		Ücretli Hastalık İzni		Sakatlık, Gazilik ve Malullük		Karşılıksız Eğitim Yardımı	
	Dikey	Yatay	Dikey	Yatay	Dikey	Yatay	Dikey	Yatay	Dikey	Yatay	Dikey	Yatay	Dikey	Yatay
1. %10	3.5	19.7	0.2	29.5	0.0	0.0	3.5	27.2	0.1	0.1	6.4	17.8	27.0	5.6
2. %10	8.4	15.3	1.0	40.1	0.0	0.0	13.0	33.1	4.6	2.0	8.4	7.6	28.4	1.9
3. %10	7.8	12.5	1.7	61.9	0.0	0.0	10.0	22.6	4.0	1.5	1.4	1.1	5.7	0.3
4. %10	11.1	11.8	2.6	62.5	0.0	0.0	14.1	21.0	15.8	4.0	1.5	0.8	0.9	0.0
5. %10	15.3	7.1	7.6	79.3	0.0	0.0	12.6	8.2	12.1	1.3	16.7	3.9	14.6	0.3
6. %10	12.8	4.2	11.4	84.6	3.3	0.8	15.6	7.2	15.2	1.2	11.6	1.9	3.5	0.0
7. %10	9.8	2.9	13.9	91.8	1.2	0.3	7.7	3.2	11.0	0.8	7.1	1.0	8.1	0.1
8. %10	10.8	2.4	18.7	93.0	1.3	0.2	6.5	2.0	9.4	0.5	16.5	1.8	11.7	0.1
9. %10	11.8	2.8	17.1	92.0	8.2	1.5	5.9	2.0	9.9	0.6	8.9	1.1	0.0	0.0
10. %10	8.8	1.3	25.8	84.5	86.0	9.7	11.2	2.3	17.9	0.6	21.5	1.6	0.0	0.0

Tablo 5’de verilen yatay dağılımlar, tüm gelir grupları için “emeklilik, yaşlılık ve isteğe bağlı emeklilik” aylıklarının en büyük transfer geliri bileşenini oluşturduğunu göstermektedir. Emekli ikramiyesi ile birlikte bu alt gelir bileşeninin oranı üst gelir gruplarına doğru giderek artmaktadır. En düşük gelir grubunun toplam transfer gelirlerinin yüzde 29,5’ini bu gelirler oluştururken en üst gelir grubunda emekli ikramiyesi ile birlikte yüzde 94,2’ye (%84,5+ %9,7) ulaşmaktadır. Üçüncü yüzde 10’luk dilimden itibaren emeklilik gelirin bireylerin başat transfer gelir türü olduğu, istihdama katılmanın ilave gelir sağlama amacıyla yapıldığı izlenimi vermektedir.

Transfer gelirleri bir bütün olarak değerlendirildiğinde alt gelir gruplarının çalışma ilişkisine bağlı olarak sağlanan transferlerden üst gelir gruplarına göre daha az yararlandığı görülmektedir. Bunun önemli bir nedeni sosyal sigorta sisteminin gelir kayıplarını kazançla ilişki olarak telafi etmesi olsa da alt gelir gruplarında düşük ücretler/kazançlarla özdeşleşen esnek istihdam biçimlerinin hak kazanmak için gerekli koşulların yerine getirmeyi zorlaştırması da bir başka nedeni oluşturmaktadır.

5.2.4 Düşük Gelir Grubunun Profili

Yüzde onluk gelir gruplarının gelirden aldığı paylar ve gelir bileşenleri belli tespitlerin yapılmasına izin vermektedir. Bunlardan ilki, alt gelir gruplarında yer alanların gelirden çok düşük paylar aldığı (en düşük gelir grubunun gelir payı %1,8) ve bunun çok düşük bir refah düzeyini yansıttığıdır (en düşük yüzde 20’lik gelir grubu asgari ücretten daha az gelir elde etmektedir). İkinci olarak en düşük ve en yüksek gelir gruplarının gelir seviyeleri diğerlerinden ayrılmaktadır. En düşük yüzde 10’luk gelir grubunun, takip eden gelir grubuna oranla dahi gelirin çok düşük düzeyde kaldığı, buna karşılık en üst gelir grubunda ise gelirin bir sıçrama yaptığı görülmektedir. Son olarak da transfer gelirlerinden orta ve üst gelir gruplarının daha fazla yararlandığıdır. Bu nedenlerden dolayı gelir gruplarını oluşturan bireylerin kimler olduğu, diğer bir ifadeyle gelir gruplarının profili eşitsiz dağılımın nedenlerini ve emek piyasasının yapısıyla ilişkisini anlamaya yardımcı olacaktır. Tablo 6 eğitim seviyesi, işteki durum, istihdam biçimi ve meslek grubu değişkenlerinin yüzdeler dilimlerdeki dağılımları göstermektedir.

Gelir düzeyini belirleyen faktörlerden biri bireylerin eğitim düzeyidir. Düşük eğitim düzeyleri düşük nitelikli işlerle özdeşleşmekte ve günümüzde üretimde daha yoğun sermaye ve teknoloji kullanılması bu işgücü ve işlere olan talebi azaltmakta dolayısıyla nitelikli ve niteliksiz işgücünün gelir farklarını da açmaktadır. Türkiye’de düşük eğitim düzeyine sahip bireylerin dağılımı Tablo 6’da görülmektedir. Bir okul bitirmeyenlerin yarıdan fazlası (%51,8’i) en düşük yüzde yirmilik gelir grubunda yer alırken, üst gelir gruplarına doğru gidildikçe oranlar ciddi biçimde düşmektedir. Diğer yandan lise üstü eğitimliler ise üst gelir gruplarında yoğunlaşmakta ve yüzde 58’i en üst yüzde 30’luk gelir grubunda bulunmaktadır. Eğitim durumu ve gelir düzeyi arasındaki bu fark emek piyasasında gelir eşitsizliklerinin önemli bir nedenini oluşturmaktadır.

Tablo 6
Gelir Gruplarının Profili (%)

Gelir Grubu	1. %10	2. %10	3. %10	4. %10	5. %10	6. %10	7. %10	8. %10	9. %10	10. %10
Okul bitirmeyen	29.8	22.0	10.6	11.5	9.2	6.1	5.0	2.5	1.8	1.4
Lise altı	12.3	12.6	12.7	12.4	11.7	10.9	9.6	7.1	5.3	5.3
Lise	7.1	8.1	10.7	10.7	11.4	13.3	12.2	10.2	8.3	8.0
Lise üstü	4.8	4.8	4.8	5.1	6.1	6.6	9.8	16.1	20.8	21.1
Ücretli/Maaşlı	6.5	9.4	11.3	11.4	10.5	10.9	10.2	10.6	10.9	8.4
Yevmiyeli	35.6	20.4	11.0	8.0	8.3	6.0	4.5	3.5	2.1	0.6
İşveren	2.4	1.6	2.2	3.4	4.4	3.7	9.2	10.5	14.6	48.1
Bağımsız Çalışan	17.1	11.0	6.9	7.1	10.0	9.5	11.4	9.6	7.9	9.3
Geçici İşlerde Çalışanlar	33.2	20.2	10.3	7.9	9.0	5.3	6.3	4.2	2.1	1.5
Ara sıra Çalışanlar	38.2	21.6	11.6	8.4	5.6	5.8	3.9	2.5	2.0	0.4
Yarı Zamanlı Çalışanlar	46.3	13.2	4.4	5.5	6.0	5.7	5.7	4.8	3.3	5.1
Kayıt Dışı Çalışanlar	24.1	18.1	7.5	6.6	8.2	8.1	8.0	7.2	5.3	6.9
Emekli Çalışanlar	1.0	1.8	2.2	3.5	8.9	12.4	14.8	18.7	15.4	21.3
Yöneticiler	0.8	3.4	3.0	3.5	3.4	6.3	8.1	9.9	18.4	43.1
Profesyonel Meslek Mensupları	5.4	4.1	3.6	3.2	4.4	4.5	7.8	20.1	24.4	22.6
Teknisyen/Tekniker/Yrd. Prof. Meslekler	5.2	5.0	8.2	8.3	9.6	10.7	16.0	13.7	13.6	9.8
Büro Hizmetlerinde Çalışanlar	4.7	6.8	10.2	9.9	12.5	15.1	15.0	14.2	7.1	4.3
Hizmet ve Satış Elemanları	11.7	15.3	12.5	11.5	9.9	10.3	7.8	6.8	8.4	5.8
Nitelikli Tarım, Orman ve Su Ürün. Çal.	19.8	13.4	7.6	6.3	10.0	11.8	9.4	7.0	6.3	8.3
Sanatkarlar ve İlgili İşlerde Çal.	10.2	10.9	13.5	12.7	12.8	11.6	11.4	8.1	5.2	3.5
Tesis ve Makine Op. Ve Montajcılar	3.5	7.6	9.7	16.7	15.0	14.2	13.6	9.6	6.0	4.0
Niteliksiz İşlerde Çalışanlar	21.7	14.9	16.6	14.5	11.9	7.6	6.5	3.6	1.9	0.8

Gelir düzeyinin belirlenmesinde önemli bir başka faktör ise çalışmanın bağımlı ya da bağımsız olarak gerçekleşmesidir. Emeğini bir işverene bağlı olarak sunan ücretli/maaşlı çalışanlar ile yevmiyeli çalışanlar, hem çalışma koşullarını belirleme hem de gelir bölüşümü bakımından sermaye karşısında zayıf olan tarafı oluşturmaktadır. Ancak yevmiyeli çalışanların istihdamda sürekliliğe ve buna bağlı olarak düzenli gelire sahip olmaması bu dezavantajı artırmaktadır. Tablo 6'da ücretli/maaşlı, yevmiyeli, işveren ve bağımsız çalışanların gelir gruplarına göre dağılımı incelendiğinde yevmiyeli çalışanların alt gelir gruplarında yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Yevmiyeli çalışanların yüzde 35,6'sı birinci; yüzde 20,4'ü'de ikinci yüzde 10'luk gelir diliminde yer almakta ve buna göre yarıdan fazlası en düşük gelire sahip yüzde 20'lik gelir grubunda bulunmaktadır. Yevmiyelilerin oranı gelir grubu ile birlikte azalmakta ve en üst gelir grubunda binde 6'ya düşmektedir. İşveren için sayısal esneklik sağlayan yevmiyeli-mevsimlik çalışmanın sahip olduğu güvencesizlik, bu grupta yer alanların düşük gelir seviyelerine sahip olmasına yol açmaktadır. Diğer yandan ücretli/maaşlı çalışanların gelir gruplarına göre nispeten eşit dağıldığı, ancak gelir dağılımının iki ucunda oranların düşük kaldığı dikkat çekmektedir.

İşçi çalıştıran ve hizmet akdi çerçevesinde bölüşüm ilişkisini belirleyebilme gücü olan işverenlerin gelir gruplarına göre dağılımı emek-sermaye arasındaki eşitsizliği yansıtacak biçimde gerçekleşmektedir. Nitekim Tablo 6'da görüldüğü gibi işverenlerin yüzde 60'dan fazlası en üst iki gelir grubunda yoğunlaşırken, dağılımın düşük gelirli yüzde 60'lık kısmında yüzde 4,4'ü aşmamaktadır. Geniş bir kesimi içinde barındıran bağımsız çalışanların yüzdelerik gelir gruplarına göre dağılımında belirgin bir eğilim göze çarpmamakla birlikte en düşük gelir grubunda yüzde 17,1 ile en yüksek oranda bulunmaları küçük esnaf ve sanatkârların alt gelir gruplarında yoğunlaştığını düşündürmektedir.

Esnek çalışmanın istihdam ilişkisinde sürekliliği ortadan kaldırarak belirsizlik yaratması, bağımlı çalışanların düşük gelir düzeylerinde kalmalarına neden olmaktadır. Tablo 6'da görüldüğü gibi geçici işler ve ara sıra çalışma biçimleri, belirli bir süre istihdam sağlanmakta ve bu gruplar düşük gelir dilimlerinde yer almaktadır. Hem geçici işlerde çalışanların hem de ara sıra çalışanların yarıdan fazlası ilk yüzde 20'lik gelir grubuna girerken en üst gelir grubunda oranları sırasıyla yüzde 1,5 ve binde 4'e düşmektedir. Esneklik uygulamalarının bir başka türü olan yarı zamanlı çalışma ise istihdam ilişkisinin sürekli olmasını sağlasa dahi, çalışma sürelerinin kısa olması düşük gelirlere yol açmaktadır. Tablo 6'da yarı zamanlı çalışanların yarıdan fazlasının (birinci yüzde 10'da % 46,3; ikinci yüzde 10'da %11) en düşük gelire sahip yüzde 20'lik dilimde bulunması, esnek çalışmanın gelir dağılımı üzerindeki etkisini göstermektedir.

Alt bileşenlerine göre gelirlerin dağılımında (Tablo 4) transfer gelirlerinden daha fazla orta ve üst gelir gruplarının yararlandığı ve transfer gelirlerinin alt bileşenlerine detaylı bakıldığında (Tablo 5) ise bunun özellikle emekli aylıkları ödemelerinden kaynaklandığı ortaya konulmuştu. Bu durumun açıklanmasına yardımcı olacak bir gösterge emekli olduğu halde çalışmaya devam edenlerin gelir gruplarına göre dağılımıdır. Tablo 6'da görüldüğü gibi emekli çalışanların en düşük gelir grubundaki oranı yüzde 1'den başlayarak giderek artmakta ve en üst gelir diliminde yüzde 21,3'e ulaşmaktadır. Buna göre emekli aylıklarının dağılımında üst gelir gruplarına doğru gidildikçe görülen artışın, üst gelir gruplarında emeklilik geliri aldığı halde çalışma yaşamına devam edenlerin oranının artmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

Hem güvencesiz çalışmanın gelir dağılımı üzerindeki etkileri hem de transfer gelirlerinden orta ve üst gelir gruplarının daha fazla yararlanmasının açıklanması bakımından kayıt dışı çalışanların gelir grupları arasındaki dağılımı da önemlidir. Nitekim Tablo 6'da görüldüğü gibi kayıt dışı çalışanların yüzde 24,1'i birinci; yüzde 10'u ise ikinci yüzde 10'luk gelir grubunda yer almaktadır. Sosyal güvenlik sistemi dışında kalan bu kesimler aynı zamanda gelir

transferlerinden de yararlanamamaktadırlar. Kayıt dışı ve esnek çalışma biçimleri alt gelir gruplarının transfer gelirlerinin düşük düzeyde kalmasına yol açmaktadır.

Tablo 6'nın alt bölümünde meslek gruplarının dağılımı verilmektedir. Burada yer alan mesleki sınıflandırmada en fazla dikkat çeken yöneticiler, profesyonel meslek mensupları ve niteliksiz işlerde çalışanların dağılımıdır. Yöneticilerin yüzde 43,1'i en üst gelir grubunda yer almakta ve diğer meslek gruplarına göre çok belirgin bir biçimde ayrılmaktadır. Profesyonel meslek mensupları da daha fazla üst gelir gruplarında bulunmaktadır. Niteliksiz işlerde çalışanlar ise daha çok alt gelir gruplarında yoğunlaşmaktadır. Niteliksiz işlerde çalışanların yaklaşık yüzde 80'i gelir dağılımının düşük gelirli yarısında yer almakta, en üst gelir grubunda sadece binde 8'i bulunmaktadır. Gelir gruplarına göre istihdamda yer alanlar kısaca değerlendirildiğinde en düşük gelir gruplarının düşük eğitim, düşük nitelik, düşük gelire sahip olduğu, istihdam ilişkisinin esnek ve sosyal koruma düzeyinin yetersiz kaldığı görülmektedir.

6. Sonuç

Bir ülkede ortaya çıkan gelir eşitsizlikleri o ülkede hâkim olan iktisadi anlayıştan bağımsız değildir. Bu nedenle günümüzdeki eşitsizlikler 1970'lerden itibaren neo-liberalizm ve küreselleşme ekseninde şekillenen politikalar tarafından belirlenmekte ve emek piyasası bundan etkilenmektedir. Sermaye lehine belirlenen kurallar emek ve sermaye gelirleri arasındaki bölüşümü sermaye lehine etkilerken, üretim yapısı ve buna bağlı olarak değişen işgücü ve istihdam biçimleri çalışanlar arasındaki eşitsizlikleri artırarak kişisel gelir dağılımını bozmaktadır. Bir yandan sermayenin artan esneklik talepleri, diğer yandan işsizliğin yarattığı baskı yekpare olmayan emek piyasaları arasındaki farkları derinleştirerek güvencesiz çalışma biçimlerini yaygınlaştırmakta ve güvencesizlikle özdeşleşen esnek çalışma biçimleri gelir eşitsizliklerini ve yoksulluğu artırmaktadır.

Türkiye'de 1980'lerden itibaren değişen iktisat politikaları ve uluslararasılaşma süreci, ülkenin kendine has koşulları ile birleşerek gelir eşitsizlikleri ve emek piyasası sorunlarının çözümsüz kalmasına neden olmuştur. Kamunun işveren rolünün azalması, sendikaların güç kaybetmesi, esneklik uygulamalarının yaygınlaşması, reel sektörden finans sektörüne doğru gerçekleşen kayma, ekonomik krizler, hizmet sektörünün genişlemesi, işsizliğin istihdamda yer alanlar üzerinde yarattığı baskı, kayıt dışı çalışmanın varlığı, işgücünün niteliğinin artırılmaması çalışanlar arasında dahi yoksulluğa neden olmaktadır. Kayıt dışı ve esnek çalışanların sosyal sigorta sisteminin sağladığı korumadan yararlanamaması bu kesimlerin gelir güvencesinden yoksun kalmalarına neden olarak emek piyasası içinde eşitsizlikleri ve yoksulluğu artırmaktadır. Emek piyasasında yaygın olan düşük ücretler ve emekli aylıklarının sağladığı refah düzeyinin sınırlı olması halen çalışabilecek durumda olan işgücünün emeklilik sonrasında da çalışmaya devam etmesine yol açmaktadır.

Bu yapı içinde istihdamda yer alanların kazanç ve transfer gelirlerinin dağılımına bakıldığında eşitsizliklerin ve alt gelir grupları için yoksulluğun varlığı açıkça görülmektedir. En alt gelir grubunun ortalama gelirinin asgari ücretin sadece yüzde 37'si kadar olması yoksulluğun bu gelir grubu arasındaki yaygınlığının kanıtını oluşturmaktadır. Ancak sadece en düşük gelir grubu değil, daha üst dilimlerde yer alanlar için de yoksulluk riski mevcuttur. Çalışmanın bulgularının gösterdiği gibi, en düşük yüzde 20'lik gelir grubunun geliri asgari ücretin altında kalırken, üçüncü yüzde 10'luk gelir grubundan itibaren asgari ücret düzeyinde gelirler oluşmakta ve asgari ücretin iki katı düzeyindeki gelirler ise yedinci gelir grubundan itibaren görülmektedir.

Gelir bileşenlerini oluşturan ücret, müteşebbis ve transfer gelirlerinin dağılımında en büyük eşitsizliğin transfer gelirleri arasında olduğu görülmektedir. En düşük gelir gruplarının transferlerden daha az yararlanması en önemli sebebi alt gelir gruplarında esnek ve/veya kayıt dışı çalışmanın yaygınlığıdır. Alt gelir gruplarının sosyal güvenlik sistemi dışında kalması, üst gelir gruplarında yer alanların sistemden –özellikle de emekli aylıklarından- yararlanarak daha yüksek gelirler elde etmesi eşitsizlikleri artırmaktadır.

Alt gelir gruplarına yoğunlaştığında, yevmiyeli çalışmanın yaygınlığı dikkat çekmektedir. Yevmiyeli çalışmanın süreklilik arz etmemesi ve düşük ücret düzeyleri ile özdeşleşmesi alt gelir gruplarının düşük gelir düzeylerini açıklamaktadır. Yine alt gelir gruplarının eğitim düzeylerinin düşük olması, niteliksiz işlerde çalışanların bu dilimlerde yoğunlaşması, geçici iş ilişkileri ve kayıt dışılığın yaygınlığı piyasadan aldıkları düşük payları açıklamaktadır.

Kısaca belirtmek gerekirse, emek piyasasında güvencesiz istihdam biçimleri, düşük kazançlar ve sosyal koruma sisteminin yetersizliği gelir eşitsizliklerine ve yoksulluğa neden olmaktadır. Hem eşitsizliklerin hem de çalışan yoksulluğunun azaltılması için, emek piyasalarının yapısını iyileştirecek önlemler gereklidir. Türkiye’de işsizliğin yarattığı baskı işverenin emek talebini nispeten kolay karşılamasını sağlamakta ve istihdam koşulları ile ücretlerin iyileşmesine izin vermemektedir. Bu bağlamda devletin emeği koruyacak tedbirler alarak, piyasada kendiliğinden ortaya çıkmayan güvenceyi oluşturması ve emek-sermaye arasında bozulan dengeyi sağlaması gereklidir.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Yazar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Rabihan Yüksel Arabacı Genel katkı düzeyi %100.

Yazar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Atkinson, A. (2018). *Eşitsizlik, ne yapılabilir?* (Ö. Limanlı & E. Kaya, Çev.). Efil Yayınevi. (Orijinal Çalışmanın Yayınlanma Tarihi 2015).
- Aydın, K. (2012). Türkiye’de kişisel gelir dağılımının sosyo ekonomik ve demografik belirleyicileri. *Çalışma ve Toplum*, 1(32), 147-166.
- Bahar, O., & Erdoğan, E. (2011). 1994 ve 2000 krizleri sonrasında Türkiye’de uygulanan finansal regülasyon politikaları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(Güz), 1-19. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/musbed/issue/23513/250526>
- Bakır, H. (2016). *Emek piyasalarında yaşanan dönüşümün politik ekonomisi: Türkiye bağlamında bir analiz*. (Yayın No. 446771) [Doktora tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü]. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi.
- Boratav, K. (1993). *Türkiye iktisat tarihi: 1908-1985* (4. Bs.). Gerçek Yayınevi.
- Chancel, L., Piketty, T., Saez, E., & Zucman, G. (2022). *World inequality report 2022*. World Inequality Lab. UNDP. <https://wir2022.wid.world>
- Çalışkan, Ş. (2010). Türkiye’de gelir eşitsizliği ve yoksulluk. *Sosyal Siyaset Konferansları*, 59(2), 89–132. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/888/10108>
- Çetin, B. I., & Gün, M. (2013). Türkiye’de 2002–2009 Yılları Arasında Gelir Bileşenleri ve Gelir Eşitsizliğinin Analizi. *Çalışma ve Toplum*, 1(36), 253- 292.

- Çiçen, Y. B. (2022). 2000'li yıllarda Türkiye'de emek piyasasında gelişmeler: Karşılaştırmalı bir analiz. *The Journal of International Scientific Researches*, 7(3), 260- 281. <https://doi.org/10.23834/isrjournal.1150218>
- Demiral, E., & Celem, A. S. (2020). Türkiye'de istihdam yaratmayan büyüme olgusunun dinamik analizi. *Business and Economics Research Journal*, 11(1), 63-76. <https://doi.org/10.20409/berj.2020.235>
- Duman, A. (2019). Türkiye'de emeğin değişen payı ve gelir dağılımı. *Çalışma ve Toplum*, 1(60), 349-370.
- Eğilmez, M. (2012, Mart 22). Türkiye'nin ekonomik büyümesi ve krizler (1924 - 2010). 12 Aralık 2022'de erişim adresi <https://www.mahfiyegilmez.com/2012/03/turkiyenin-ekonomik-buyumesi-ve-krizler.html>
- Ercan, F., & Özar, Ş. (2000). Emek piyasası teorileri ve Türkiye'de emek piyasası çalışmalarına eleştirel bir bakış. *Toplum ve Bilim*, 86(2), 22- 71.
- Gökalp, M. F., Baldemir, E., & Akgün, G. (2011). Türkiye ekonomisinde dışa açılma gelir eşitsizlikleri ilişkisi, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(1), 87-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/issue/13694/165737>
- Gustafsson, B., & Johansson, M. (1999). In search of smoking guns: What makes income inequality vary over time in different countries? *American Sociological Review*, 64(4), 585-605. <https://doi.org/10.2307/2657258>
- Gürsel, S., Levent, H., & Selim, R. (2000). *Türkiye'de bireysel gelir dağılımı ve yoksulluk: Avrupa Birliği ile karşılaştırma* (Yayın No. 12/295). TÜSIAD.
- Karadeniz, O. (2011). Türkiye'de atipik çalışan kadınlar ve yaygın sosyal güvencesizlik. *Çalışma ve Toplum*, 2(29), 83-127.
- Kepeken, Y., & Yentürk, N. (2001). *Türkiye ekonomisi* (12. Bs.). Remzi Kitapevi.
- Koray, M. (2005). *Sosyal politika* (2. Bs.). İmge Kitapevi.
- Murat, S., & Yılmaz-Eser, B. (2015). Türkiye'de ekonomik büyüme ve istihdam ilişkisi: İstihdam yaratmayan büyüme olgusunun geçerliliği. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 2(3), 92-123. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hakisderg/issue/7579/99489>
- Mütevellioglu, N., & Işık, S. (2009). Türkiye emek piyasalarında neoliberal dönüşüm. İçinde N. Mütevellioglu & S. Sönmez (Ed.), *Küreselleşme, kriz ve Türkiye'de neoliberal dönüşüm* (ss. 159-204). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. 10 Aralık 2022'de erişim adresi http://www.academia.edu/63763641/Türkiye_Emek_Piyasasında_Neoliberal_Dönüşüm
- OECD. (2013). *OECD Framework for statistics on the distribution of household income, consumption and wealth*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264194830-en>
- Oktar, S., & Üzar, U. (2018). Finansal serbestleşme döneminde fonksiyonel gelir dağılımı: Gerçekleşmeler ve etkileşim mekanizmaları üzerine bir literatür çalışması. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 7(13), 34-50. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumusgiebs/issue/38305/390309>
- Onaran, Ö. (2000). Türkiye'de yapısal uyum sürecinde emek piyasasının esnekliği. *Toplum ve Bilim*, 86(Güz), 194- 210.
- Özkaplan, N. (2008). Türkiye İşgücü Piyasasının Dönüşümü (1980-2007). İçinde G. E. Arslan (Ed.), *Cumhuriyetin 85. yılında Türkiye Ekonomisi* (ss. 161-212). Gazi Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Yayın No. 4. 06 Aralık 2002'de erişim adresi https://www.academia.edu/1206828/Türkiye_İşgücü_Piyasasının_Dönüşümü
- Özsuca, Ş. T. (1993). Bölüşüm ve ücretler: 1960-1993. *Ekonomik Yaklaşım*, 6(18-19), 119-126. <http://doi.org/10.5455/ey.10213>
- Öztürk, Ş., Nas, F., & İçöz, E. (2008). 24 Ocak kararları, neo-liberal politikalar ve Türkiye tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 15-32. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34706/383676>
- Pamuk, Ş. (2013). Son iki yüzyılda Türkiye'de gelirin bölüşümü. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 40(Ağustos), 297-316. <https://open.metu.edu.tr/handle/11511/58411>
- Piketty, T. (2014). *Yirmi birinci yüzyılda kapital* (H. Koçak, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Sapançalı, F. (2007). Türkiye'de işgücü piyasası, sorunlar ve politikalar. *TUHiS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21(2-3), 8-30. https://www.tuhis.org.tr/upload/dergi/cilt21_sayı2-3_bolum2.pdf
- Selim, R., Günçavdı, Ö., & Bayar, A. A. (2014, Haziran). *Türkiye'de bireysel gelir dağılımı eşitsizlikleri: Fonksiyonel gelir kaynakları ve bölgesel eşitsizlikler* (Yayın No. 6). TÜSIAD.
- Şahin, H. (2007). *Türkiye ekonomisi* (9. Bs.). Ezgi Yayınevi.
- Topuz, S. G. & Sekman, T. (2020). Türkiye'de hanehalkı gelir eşitsizliğine etki eden faktörlerin Lorenz ve Yoğunlaşma Eğrileri ile analiz edilmesi ve bölgeler arası karşılaştırma. *Current Research in Social Sciences*, 6(2), 103-124. <http://dx.doi.org/10.30613/uresosc.742181>
- Tunçcan Ongan, N. (2004). Esneklik yaklaşımının istihdam hacmi açısından değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum*, 3(3), 123-142.
- TÜİK. (2022a). *Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması 2021* (TÜİK Haber Bülteni). Türkiye İstatistik Kurumu.
- TÜİK. (2022b). *İşgücü İstatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim - Aralık, 2021*. Türkiye İstatistik Kurumu. 12 Aralık 2022'de erişim adresi <https://data.tuik.gov.tr>
- Yeldan, E. (2011). Neoliberal küreselleşme ideolojisinin kalkınma söylemi üzerine değerlendirmeler. *Praksis*, 7, 19-34. <http://www.praksis.org/wp-content/uploads/2011/07/007-02.pdf>
- Yüceol, H. M. (2005). Küreselleşme, yoksulluk ve emek piyasası politikaları. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), 493-512. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/4372/59849>
- World Bank. (2000, January 27). Turkey - Economic reforms, living standards an social welfare study (Report No 20029-TU). Poverty Reduction and Economic Management Unit. <http://documents.worldbank.org/curated/en/775051468778468811/Turkey-Economic-reforms-living-standards-and-social-welfare-study>

Extended Abstract

The occurrence of income inequality levels in a country is not independent from the changes in the fundamental arguments of political economy in time. Therefore, it is important to understand the effects of the dominant economic understanding that provides the configuration of the economic structure. Because these effects create social results by configuring the decisions in economic field. The neo-liberal politics and globalisation that were seen as a solution for the crisis the capital went down in 1970s configured today's inequalities in this sense. While the internationalization of the capital increased the share of the profit in distribution, the weakened relationship between wage and productivity decreased the share of labour. The decrease in the wage share is explained within the concept of reflection of the technological changes on production processes and the increase in labour demand, however, the effects of the flexibility occurred in labour market as a result of neo liberalism and globalisation and the regression of social state perception on this change cannot be denied. In consequence of neoliberalism and globalisation making way for the development in finance market, transference of the real sector investments providing employment into this field increased unemployment and the flexibility practices that were presented as a solution not only could not solve the unemployment problems but they also created negative effects on the work and wage of the people within employment.

The neo liberal policies used in Türkiye since the 1980s and the economic development model that was shaped in the scope of globalisation determined the distribution relation. The January 24th 1980 stabilization programme that started the process for Türkiye aimed at decreasing the costs and increasing the export by repressing the wages and significant losses occurred in wages. The capital's tendency towards increasing the flexibility practices for minimizing the costs of production and the recession created by the economic crisis Türkiye experienced at the meantime caused the increase in precarious employment situations in labour markets. In 2000s, the flexibility practices in labour markets were legalised through the regulations made on behalf of concordance to global markets. However, the regulations to protect the flexible working labour and to balance between labour-capital were missing within this structure. The social security system is based on working for a particular time and premium payment basis and this causes the workers within flexible employment to be deprived of social protection.

TURKSTAT Wage and Living Conditions Survey-2019 data set is used in this study which aims at presenting the distribution of earnings and the transfer incomes of the groups in labour market. Paid employees, casual worker, employer and self-employed workers in the labour market were chosen. The differentiation between the income groups were presented by analysing the education levels, job status and the employment situation of the individuals found in 10 % income brackets.

The findings show that there are significant inequalities between the incomes of the workers. While the 10% lowest income group get a 1.8% share from the income, the 10% highest income group get a 30,6 % share from the income and the P90/P10 rate is 16,7. When the average income of income groups is compared with minimum wage, it is calculated that the lowest 10% group earn as much as only 37% of the minimum wage and the second 10% group earn 86 % of it. This income level which corresponds to a very low level of life standard show that the lowest income groups within the labour market are under the risk of poverty. The distribution of the education and income levels in accordance with their occupations suggest that the lowest income groups are the ones with low education levels and that they work in unskilled labour. More than half of the ones who did not graduate from a school and about one third of the ones working in unskilled labour are found in the lowest 20% income group. The structure of the employment situation in accordance with income groups show that flexible and/or informal work in the 20% income group is prevalent. Hence, 33% of the ones working in temporary jobs, 38% of the ones working occasionally, 46% of the ones working part time and 24% of the ones working informally are in the lowest income group and the rates decrease severely as we go through high income groups. This finding shows the relation of flexible work situation with the low income levels. When the incomes are separated according to income components, it is determined that the transfer incomes are distributed more unequally than wage and earnings and that the low income groups benefit less from these. Low income groups benefiting from transfer incomes less than high income groups indicate that they are deprived of the protection of social security system. Two different effects emerge when the reason for the low income groups' benefiting less from the transfer incomes. First of these is the prevalence of temporary, occasional and part time work modes and the informal employment within the low income groups as mentioned before. That the ones in the flexible employment cannot fulfil the conditions required by the social security system and the informal workers being totally out of the system results in their getting the transfer incomes. The second reason for low income groups' benefiting from transfer incomes less is the presence of the retired workers. Working after retirement which is prevalent in Türkiye provides earning income alongside retirement pension.

As a result, the informality problem that exists in Türkiye induce negative impact on the income shares of poorly trained and poor quality work force in the labour market besides the ever increasing flexibility practices and disrupts the distribution of the earning and transfer income among the employees.